

Stalin ve Stalinizm Üstüne

Emperyalizmin dünya çapında bir buhran içinde olduğunu söylüyoruz. Bunu, yıllardır söylemişizdir. Buhranı abartmış olabilir, patlak verdiği düzeyleri yanlış değerlendirmiş olabiliriz. Ama genel olarak doğrudur emperyalizmin bir buhran içinde olduğu. Buna karşılık, sosyalizmin buhran içinde **olmadığını** iddia edebilir miyiz? Bugün sosyalizm içinde varolan mihraklardan birine bağlanarak ve bu mihrakın belirli bir istikrar göstermesine bakarak, buhranı görmezlikten gelebiliriz belki. Ama sosyalizmin bütününü düşünüyorsak, kör olmadıkça ya da düşmana açık vermemek için gerçeği gizlemenin yararına inanmadıkça, buhran karşısında gözlerimizi kapatamayız.

Bu buhranın öğelerine, özelliklerine gelmeden önce, bir önemli noktayı belirtmek gerekir. Emperyalizmin de, sosyalizmin de «buh-randa» olduğunu söylemek, buhranın aynı tipten olduğunu söylemek değildir. Emperyalizm, kendini sürdürecektik imkânlarla sahip olabilir, artık herhangi bir değer yaratmayan, insanların özlemlerini herhangi bir biçimde doyuramayan bir sistem çelişkileri ve buhranıdır. Sosyalizmin buhranı ise, geleceğe yönelik bir tartışmadan kaynaklanıyor: **kurulacak dünya, nasıl bir dünya olmalıdır?** İnsanların büyük çoğunluğunun mutluluğunu sağlamanın **anlamı nedir?** Bütün dünya sosyalistleri temelde bunu tartışıyor bugün.

Tartışmanın ve buhranın **olumlu içeriği** budur. Bu perspektif içinde bakıldığında, buhranın görünüşü ne kadar ağır olursa olsun, hayal kırıklığı yaratması için bir neden yoktur. Sorun, sosyalizmin kendi ölçüleri içinde kendini aşması sorunudur. Ve eğer, Marx'ın dediği gibi, sorun olarak gündeme gelebilmişse, belki yılların aritmetik hesabı ölçülerinde değil, ama teorik olarak çözümü de yakındır. Yeter ki, bugünkü tartışmanın kargaşalı ortamında, **neyin çözümünü aradığımızı** bilelim. Tartışan taraflar için, kendi konumlarının

savunması her şeyden önce gelebilir. Bu savunma, sözkonusu çözüm arayışını perdeleyebilir, perdelemektedir. Sosyalizmin ilkelerini savunurken, hoşgörüyü liberalizme vardırma da yanlış; ama bilmeliyiz ki bu tartışmanın sağlıklılığı, taraflardan birinin ya da öbürünün yıkılmasından çok, kurulması gereken gelecek dünyanın silüetinin bu tartışma içinde belirginleşmesine bağlıdır.

Ne için sosyalistiz? Bundan yetmiş, seksen yıl önce, hattâ kırk, elli yıl önce, bu soruya verecek cevabımız belki bir hayli bulanıktı. «İnsanların mutluluğu, eşitliği için sömürsüz, sınıfsız bir dünya için» gibi cevaplar verecektik. Bunların nasıl gerçekleşeceği yolunda, çok kesin fikirlere sahip olmayacaktık belki. Sosyalizm o zamanlar, insanların insanlığın geleceği için beslediği bütün umutları kapsıyordu ve bilimsel sosyalizm denilmesine karşın, sosyalizmi bilimsel temellere oturtmak için bütün çabalara karşın, içerisinde büyük bir utopizm potansiyeli de barındırıyordu.

«Ne için sosyalistiz?» sorusuyla bugün karşılaştığımızda, ayağımızı bastığımız yer biraz daha değişiktir. Çünkü artık dünyanın birçok yerinde, sosyalizm belirli somutlaşma biçimleri bulmuştur. Bugün vereceğimiz cevap, bu somut biçimlere ilişkin bir cevap olmak zorundadır. Nitekim tartışma da, bu somut biçimlere karşı alınan tavırlardan doğmaktadır.

Şunu açıkça söyleyelim: Yetmiş, seksen yıl önce, hattâ kırk, elli yıl önce, bir insanın sosyalist olmasının gerekçesi olarak sayacağı geleceğe dönük beklentilerin çoğu, bugünün sosyalist toplumlarında gerçekleşmedi. O ki aceleciyiz, devrimi biraz soyutlaştırdık ve söz-gelişi kırk yılda olabileceği, on yılda tamamlamak istedik. Şu halde, o umutların bugün henüz gerçekleşmemiş olması çok da önemli değil, sabretmemiz gerekiyor. Söyleyebilir miyiz bunları? Bir anlamda söyleyebiliriz. Çünkü sosyalist iktidarların geçtiği karmaşık ta-

rihleri gördük, koşulların öyle kolayca değişmediğini, beklenmedik yeni güçlüklerin her an patlak verdiğini gözlemledik. Ama bütün bunlara karşın, koşullara, yani **dışımıza** yüklediğimiz olumsuz rol karşın, çizgisel bir rota üzerinde bir gecikme ile, durumu kendi kendimize açıklamamıza imkân var mı? Bir başka söyleyişle, olay, saat on ikide Ankara'da beklenen trenin o saatte henüz Eskişehir'de olması mı? Yani, bir süre daha bekleyince tren Ankara'ya varacak mı?

Tarihin hiçbir topluma, hiçbir toplumsal eğilime ray döşemediğini artık biliyoruz; tarihe bakışımız bu kadar safiyane değil artık. Bu uyanışta da, işçi sınıfı hareketinin geçirdiği zorlu deneylerin bilgisinin payı var. Ama bundan önemlisi, trenin Ankara'ya doğru gitmediğini, bugünkü rotasını izlerse, oraya varamayabileceğini sezmemizdir. O zaman, şöyle bir seçmeyle karşı karşıya kalıyoruz. Bu trene bu kadar bel bağladığımıza göre, madem ki coğrafya yüzünden ancak bu yöne gidebiliyor, biz de vazgeçeriz Ankara'ya gitmekten, trenle birlikte yol alırız. Belki çok ileride bir zaman trenin Ankara'ya varacağını umarız, ama şimdilik, nereye giderse gitsin bu **bizim** trenimiz olduğuna göre, gitmesini sağlamaya çalışırız. Seçmenin öbür ucu da, Ankara'da ısrar etmemizdir. O zaman treni terkeder, yürüyerek, koşarak kendimiz Ankara'ya varmaya çalışır, bir yandan da, oraya gitmediği için ağız dolusu söveriz trene.

Ama bu seçme bile, bu iki alternatif bile, bugün içinde bulunduğumuz durumu yeterince açıklayamayacak kadar basit. Şöyle ki, tren yola çıkaldan beri bir hayli zaman geçti. Bu süre içinde dünyada ve zihnimizde pek çok şey değişti. Şimdi, varılması istenen yer Ankara mı, bunu da düşünmemiz gerekiyor.

Şöyle diyelim. Dünyada ilk sosyalist iktidarlar kurulduğu zaman, kapitalizmin ne olduğu hakkında oldukça yeterli teorimiz vardı. Dolayısıyla, karşı çıktığımız şeyi iyi biliyorduk. Ama gerek sosyalist toplumun niteliği, gerekse sosyalist toplum olarak ancak çok genel çizgilerini çizbildiğimiz bu tarihi aşamaya geçmek için yapılması gereken işlerin niteliği hakkında bilgimiz kıyaslanamayacak kadar azdı. Marx'ı düşünelim: Kapitalizm üstüne yazdıklarının hacmi ile, sosyalist toplum üstüne yazdıklarının hacmi ne kadar farklıdır. Bir ke-

feye yalnız **Kapital**'i koysak yeter; öbür kefedeler neler var? Gotha programı eleştirisindeki birkaç söz, proletarya diktatörlüğü üstüne, Paris Komünü'nün getirdiği devlet biçimi üstüne birkaç söz, bir de, «herkese emeğine göre» ile «herkese ihtiyacına göre» ayrımı. Bütün bunlar, bize geleceğin toplumuyla ilgili bazı temel zorunlukları gösterir: Devlet yapısı üstüne sözlerde olduğu gibi; izlenecek yolun en genel doğrultusunu gösterir: Sosyalist ve komünist toplumlar ayrımı gibi. Ama bunlardan başı sonu belli bir icraat programı kesinlikle çıkmaz.

Çıkmadığı, ilk sosyalist devrimi başaranların iktidar olur olmaz karşılaştıkları teorik güçlüklerden de bellidir. «Teorik» diyoruz: Güçlükler elbette pratikteydi, ama bu sorunları karşılamaya yatkın teorik kavramlar hazır değildi. Savaş Komünizmi, NEP ve sonrası. Bütün bunlar, güçlükler karşısında alınmış dahi-ce tedbirler olabilir. Ama hayatın içinde uygulanmışlardır, önceden varolan bir teorinin uygulaması değildiler. Bir «sosyalizmi gerçekleştirme programı»nın zorunlu ve kaçınılmaz basamakları da değildiler; bir toplumun somut koşulları içinde düşünülmüş ve yürütülmüş politikalar. Nitekim her biri, birçok farklı eğilimin tartışmasından sonra yürürlüğe konabilmiştir.

Sosyalizmin inşası için öngörülen birkaç ana hedef vardı ve bunlar devrimin uzun vadeli hedefleriydi. Şimdilik, kısaca, sömürünün kaldırılarak ekonomik eşitliğin sağlanması ve sosyalizmi güçlendirecek üretici güçlerin yaratılması diye özetleyelim bunları. Aradan geçen yıllarda bunlar, bu hedefler gerçekleşti mi? Kısmen. Üretici güçler gelişti, ama bugün bile sosyalist dünya emperyalist dünyaya karşı rahat bir nefes almasını sağlayacak teknolojik öncülük konumuna yerleşmedi. Ekonomik eşitlik büyük ölçüde sağlandı, fakat eşitsiz uygulamalardan yakınmanın sonu gelmedi. Şimdi, önceki örneğimize göre ve sadece şu hedeflerle sınırlı bir çerçevede içinde, Ankara'da beklenen trenin henüz Eskişehir'de olduğunu söyleyebiliriz. Ama iş bununla kalmıyor. Sosyalizmin üretici güçlerin gelişmesiyle özdeş olmadığını görüyoruz. En genel anlamda, politikada kitle katılımı ve denetimi olmadıkça, sağlanan ekonomik eşitliğin umulduğu gibi bir politik eşitlik ve etkinlik getir-

mediğini görüyoruz. İşte buna dayanarak diyoruz ki, hedeflerin seçimi de yeniden tartışılabilir. Mecazî örneğimizin terimleriyle, trenin varması gereken yerin Ankara olup olmadığı tartışılabilir. Bu anlamda, **gelecekteki dünyanın nasıl bir dünya olması gerektiği** sorununu araştırmakta, bugün yeni bir noktadayız. Bu yazının başında, sosyalizmin kendi ölçülerinde kendini aşması zorunluluğuna değinmiştik. «Kendi ölçülerinde» deyişimizin nedeni, somut bir program getirmekteki yetersizliğine karşın, Marksizmin, ilk ustalarının teorisinde oluşurken bile, uzun vadeli hedefleri göstermiş olmasıdır. Bunlar arasında, örneğin «işbölümünün ortadan kaldırılması» gibi bir önerme, kafa/kol emeği ayrımının kalkmasından doğrudan kitle denetimine kadar birçok şeyi mümkün olan en geniş perspektif içinde verebilmektedir. Devletin ve işçi sınıfının ortadan kalkması, bugün varılan aşamada bile görülebilecek en uzak ufuk çizgisini çizmektedir. Bu nedenle, Marksizmin, geleceğin dünyasının nasıl kurulacağı soruna yaklaşıırken, kendi sınırları dışına çıkması gerekmiyor. Kendini aşarken, bu öncülleri aşması da sözkonusu değil. Aşılacak olan, bu hedeflerle, bugüne kadar uygulanan politikanın (ve Realpolitikanın) görünür sonuçları arasında meydana gelen uçurumun ve aykırılığın getirdiği bunalımdır.

Şu halde, geleceğin toplumunun nasıl kurulacağı tartışması, zorunlu olarak, bugün bu topluma daha yakın olmamızı engelleyen geçmiş tarihin eleştirisiyle birlikte yürümek durumundadır. Stalin'i anlamak sorunu da işte burada kritik bir önem kazanıyor.

Ne var ki, tarihin bugün karşımıza koyduğu sorunu olanca genişliği içinde çözmek istiyorsak ve bu girişimin bir parçası olarak Stalin'le karşı karşıya geliyorsak, Stalin sorunuyla da olanca genişliği ve karmaşıklığı içinde hesaplaşmayı göze almamız gerekiyor. Sosyalizmin kendi hedeflerine göre kısa düşmesinin bütün sorumluluğunu Stalin'in üstüne atan bir Stalin eleştirisi, sorunlarımızı hiçbir zaman çözmeyecektir. Tersine, sorunlarımızın ortaya çıkmasını bile önleyecektir. Bu bakımdan, bu sayıyı «Stalinizm Özel Sayısı» olarak adlandırmamız bile yetersizdir. Belirli uygulamalar, politikalar, tavırlar, Stalin'in adıyla ayrılmaz bir biçimde içiçe geçmiştir. Bu

nedenle, bunları en kestirme biçimde adlandırmak için, «Stalinizm» deyimini kullanmanın getirdiği bir kolaylık var. Gelgelelim, Stalin'in damgasını taşıyan bütün bu karmaşaya, tarihî maddeciliğin özüne aykırı bir «tek adam» anlayışı içinde bakılamaz. Ve ancak öyle bakılmadığı zaman Stalin olayı aydınlığa kavuşturulabilir.

Marksizmin tarihini incelerken, akla gelebilecek bütün önemli konuları araştırmamızda, bir noktada gelir Stalin'le karşılaşırız. Örneğin, bir Faşizm olgusu. Bu olgunun kendisiyle Marksistlerin bu konuda artık «ortodoks» diye bilinen açıklamalarının uyumsuzluğu. Bunun nereden geldiğini araştırmak bizi Stalin'e getirecektir. Örneğin ekonomizm: Bütün «kapitalist buhran» teorileri, buna bağlı stratejiler, hattâ Avrupa - Komünizminin kökenleri araştırıldığında, karşımıza Stalin çıkar. Uluslararası anlayışın bugünkü iflâs durumunun tarihî kökenlerini araştırdığımızda, Stalin'le burun buruna geliriz. Tarihî maddecî bir anlayışla geçmiş toplumları incelemeye kalkışıp, bu toplumlarla Marksizmin bu toplumları açıklamak için oluşturduğu teoriyi karşılaştırdığımızda, teorinin niçin olgulara tekabül etmediğini araştırdığımızda, bütün oklar Stalin'in **Diyalettik ve Tarihî Maddecilik** kitabını gösterir. Bunlar, teorideki çarpıtmalar. Daha pratik bir düzeyde Stalin'in başlattığı, sonradan adamakıllı gelenekleşen uygulamalar da var. Her iktidar mücadelesi veya benzeri sarsıntıdan sonra tarihin yeniden yazılması, «kişi putlaştırması» adı verilen tek adam iktidarlara gibi. Hepsinin ötesinde, bilginin yasalastırılmasıyla sağlanan koyu bir dogmatizm sözkonusu. Bunların hepsinin somut sonuçlarını biz de, dünyanın her yerindeki devrimciler de halâ yaşamaktayız. Öyle ki, çoğu zaman devrimciliğin sırrı, bunlara daha sıkı sarılmak olarak anlaşılıyor.

STALİNİST STALİN ELEŞTİRİSİ

SBKP'nin ünlü kongresinde Kruşçev ünlü konuşmasını yapmaya kadar, Stalin, sosyalizme bütün iyilikleri yapmış adamdı. Kruşçev'in konuşmasından sonra «diyalettik» bir dönüş oldu: Stalin, sosyalizme bütün kötülükleri yapan adam oldu. Bundan sonra Sovyet toplumunun ve yöneticilerinin Stalin'e karşı alacakları tavır kesinleşmiş oldu. Yöneticiler

açısından bu resmî tavır, sanırız kalıcı olmak zorundadır, çünkü Sovyet halkının büyük bir kısmı Stalin'i böyle görmektedir. «Bütün iyilikler» ve «bütün kötülükler» diyalektiğinin mantığına uygun bir seyir içinde gelişti Sovyet anti-Stalinizmi. Stalin, düşmanlarını tarihten ayıklamıştı. Şimdi de Stalin tarihten ayıklanıyor. Stalin, bozuk giden her şeyi bir takım düşmanlarına yüklemişti. Aynı şey şimdi Stalin'e yapılıyor. Stalingrad şehri, şimdi Volgograd. Bu da bir tuhaf oluyor. İkinci Dünya Savaşının şanlı adlarından biriydi Stalingrad; şimdi, hiçbir çağrışımı olmayan bir Volgograd' dan söz ediliyor.

Kruşçev, Stalin'in ana günahının adını, «kişi putlaştırması» olarak koymuştu. Bir garip tecelli sonucu, zamanla Kruşçev, kendini putlaştırma eğilimi gösterdiği gerekçesiyle yönetimden uzaklaştırıldı, yerine «kollektif» yönetim kurulu. Son günlere kadar Stalin-sonrası Sovyet toplumunun yönetim biçimiydi bu üçlü «kollektif» yönetim. Şimdi, Podgorni'nin görevlerinden affedilmesinden sonra Brejnev hem devlet başkanı, hem de parti sekreteri.

Yukarıda, sosyalizmde bozuk giden her şeyin temelinde Stalin'in bulunabileceğini söylemiştik. Kruşçev'in suçlaması da aşağı yukarı bunu söylüyordu. Yalnız Kruşçev, teşhisini «kişi putlaştırması» deyiminde odaklaştırmasına paralel biçimde, Stalin'in «gaddarlığını» eleştirdi. Kampları, kovuşturmaları, imhaları anlattı. Stalin'in, proletarya diktatörlüğünü kendi diktatörlüğüne dönüştürmesi olayıydı bu. Gelgelelim, bozukluğunu Stalin'e uzatmamız gereken Marksist teorik ortodoks. luk konusunda, hiçbir şeyi değiştirmede Kruşçev eleştirisi ve bundan sonraki uygulamalar. Kruşçev, örneğin «barışçı geçiş»i evrenselletirdi. Ama bunu yaparken, daha önceki Stalinist analizleri değiştirmede; tersine, önerisini bunların üzerine oturttu. Evrimcilik zaten Stalinist diyalektiğin bir özüdür. Dünya tarihinin gelişmesinde, barışçı geçiş imkânının doğması, bu evrimin yeni bir evresinden başka bir şey değildir. Böyle bir evre değişikliğine karar veren yöneticinin, kararını haklı gösterme ve kabul ettirme stratejisini nasıl kurması gerektiğinin en parlak örneklerini zaten Stalin vermişti. Kruşçev de uydu bunlara.

Stalinizm, Sovyetler Birliği dışında da eleştirildi. Batılı Marksistler, eleştirilerini Kruş-

çev gibi kişisel sınırlar içinde tutmak istemediler. Stalin'in gaddarlığının ötesinde, uygulanan politikanın yanlışlığı üstüne bir şeyler söylediler. Bunlar, genellikle hümanist kökenli bir Marksizm anlayışında kimselerdi. Stalin'in yanlışlığı da, onlarca, Marx'ın gençlik eserlerinde önerdiklerini unutarak, insanın yabancılaşmalarından kurtulmasını ihmal etmekte. Bu tür eleştiri, ne Sovyetlerde bozuk giden mekanizmaları açıklamaya yetti, ne de kurulması özlenen sosyalizmi felsefî tekerlemelerden arınmış, bilimsel bir somutluk içinde dile getirebildi.

Stalin'in sağlığı boyunca bütün Marksist kamp içinde süren koyu dogmatizm sarsılmıştı. O zamana kadar baskı altında tutulan düşünceler, bu ferahlamayla dile gelince, o zamana kadar ki uygulamaların sol bir eleştirisinin ortaya çıkacağı düşünülebilirdi. Ama bunun tersi oldu; Batı kaynaklı bütün eleştiri sağdan geldi. Bu genel sarsıntı döneminde, sol eğilimler de Çin alternatifine ya da goşist/gerillacı modellere kaydı. O zamandan bu zamana, eski Kominterni oluşturan partiler arasında, normdan her resmî uzaklaşma, yeni bir sağa kayış biçimindedir.

İlginc olan, Sovyetlerdeki gibi burada da ortaya atılan anti-Stalinist eleştirilerde, Stalinist temelin kendisinin ortadan kalkmaması. Bir politikayı değiştirmek için karar verme mekanizmaları, kararın bir çeşit fizik gücü temsil eden tabana iletilme ve ona benimsetilme mekanizmaları, bütün bu süreçlerde geçerli olan teorik çarpıtmalar, tarihî olarak Stalin'le başlamış ve sosyalizm tarihine girmiştir. Dolayısıyla, bugün yaygın olan anti-Stalinist tavırlar, ancak yüzeyde anti-Stalinist.

Fakat, Stalinizmin ne olduğunu tanımlamadan, bütün bunları söylemek havada kalıyor. Bunun için biz şimdi, Stalinizmin ne olduğu sorusunu soralım.

STALİNİZM NEDİR?

Kruşçev'in Stalin eleştirisi, kendini Stalin'in kişiliğiyle sınırlamaya özel bir dikkat göstermişti. Buna göre Stalin'den anlamamız gereken, bir despotik eğilim, kişisel amaçları uğruna hiçbir şeyden sakınmayan bir mizaç, aşırı gaddar bir kişiliktir.

Koca bir dönem boyunca, koca bir ülkede olup bitmiş her şeyi böyle bir mizaç ve bir

kişilikle açıklamanın, herhangi bir şeyi açıklamak demek olmadığını herkes kolayca görebilir. Yukarıda değindiğimiz gibi, Kruşçev döneminde ve daha sonra, Stalin adı lanetlenirken Stalinizm'in özüne pek dokunulmadı. Stalinizm bir «kişisel aşırılık» diye sunulduğuna göre, bu, «aşırılık» uygulanmadan törpülendi, Stalinizm ortadan kalkmış oldu.

Ama Kruşçev, Stalin'le ilgili birtakım olayların içyüzünü açıkladığı zaman, bunlar ya da benzerleri bilinmiyor değildi. Örneğin Kulakların tasfiyesinde uygulanan yöntemler biliniyordu. Lissenko dolayısıyla biyolojide ve daha sonra başka bilim dallarında ileri sürülen tezler biliniyordu. Sosyalist Gerçekçilik adı altında nasıl bir sanat ve edebiyat anlayışının yerleştirildiği biliniyordu. Hepsinden daha da çarpıcı olarak, Kamenev, Zinovyef, Buharin mahkemelerinde izlenen yöntem biliniyordu. Kruşçev bunları «despotik bir kişiliğin aşırılıkları» olarak açıklamadan önce, bunlar, çok güç koşullarda sosyalizmi inşa etmeye çalışmanın zorunlu kıldığı uygulamalar olarak görülmüş ve öyle savunulmuştu. Demek ki, sosyalizmin kuruluşu için zorunlu diye açıklanan bir şeyi, Kruşçev sosyalizmle ilgisi bulunmayan bir kişisel aşırılık haline getirmiş oldu. Stalin üzerine bugünkü tartışmalar da aşağı yukarı bu iki kutba göre odaklaşıyor.

Kruşçev'in açıklaması teorik değil, ideolojiktir. Her ideoloji gibi, açıklamaya çalışır göründüğü şeyi aslında gizliyordu. Stalin'in yaptığı söylenen şeyler, tek başına bir kişiye yüklenemezdi. Bundan, Kruşçev'in, o dönemde olup bitmiş işlere, ikincil derecede de olsa, katılmış bulunan bütün bir parti bürokrasisinin, aslında kendilerini temize çıkarma çabalarının sözcüsü olduğu kolayca anlaşılabilirdi.

Stalinizmi, sosyalizmin kuruluşunun zorunlu bir biçimi olarak görmek eğilimi, bundan daha ilginç. Stalinizm böylece, proletarya diktatörlüğüne verilebilecek başka bir ad bile olabiliyor. Bunu, bazı Avrupa Komünist Partilerinin resmî demeçlerinde de sezebiliyoruz. Proletarya diktatörlüğünün başka diktatörleri, Hitler'i, Mussolini'yi çağrıştırdığı için halka sevimsiz geldiğini söylüyorlar. Aslında kastetdikleri ise, proletarya diktatörlüğünü Stalin'i hatırlatması, bunun da yeterince sevimsiz olmasıdır. Ve proletarya diktatörlüğü kavramın-

dan vazgeçmekle, bu kavramla Stalinizm arasında nicedir kurulan bağlantıyı bir de onlar onaylamış oluyorlar.

Şu halde, bu soruyu soralım şimdi: Stalinizm, proletarya diktatörlüğünün alması gereken biçimi midir? Yani, sorunu Stalin'in kişiliği çerçevesinde değil de, Stalin'in koşulları çerçevesinde ele aldığımızda, bunun bir zorunluk olduğu sonucuna mı varmamız gerekiyor?

Nitekim, son zamanlarda bu konuda yapılan incelemeler, Stalinizmi, son analizde, Rusya'nın toplumsal yapısına bağlıyor. «Stalin'i koşullarıyla birlikte anlamaya çalışmak» çabası, iki noktada odaklanabilir zaten. Ya Bolşevik Partisinin işleyişinden çıkan bir fenomendir Stalin ve bu durumda Stalinizm bu parti tipinin yapısında içkindir; ya da, dönüştürmeye çalıştığı toplumun kendi tarihî koşulları onu bağlamış, belirlemiş, Stalinizm, böylece, önderin kişiliği ile toplumunun tarihi koşulları arasındaki bir «diyalektik»ten doğmuştur. Biraz daha yakından bakılınca, bu iki açıklama tarzından ilkinin de son kertede ikinciyeye bağlanması gerektiği görülür. Çünkü Bolşevik Partisinin yapısı da, aslında, Çarlık otokrasisinin politik koşullarının getirdiği bir zorunluk sonucu oluşmuştu.

Sözkonusu sorun, sosyalizmin aldığı biçim ve bunun nedenleri olduğuna göre, bütün bu açıklamalarda, koşulların, kendilerini dönüştürmeye çalışan kişiler veya parti yapıları üzerinde giderek egemen oldukları anlayışıyla karşılaşırız. Tarih olup bittikten sonra bakılınca, tarihte belirgin bir determinizm tespit etmek kolaydır. Stalin konusunda da böyle bir determinizm görüyor bugünlerde pek çok kişi. Ama bu, bir hayli karamsar sonuçlar getiriyor, sorunumuz sosyalizm, yani dünyanın dönüştürülmesi olduğu için. Çünkü toplumsal determinizmin, kendisini dönüştürmeye çalışan güce karşı kesin bir zafer kazandığını görüyoruz.

Bu, insanda şüphe yaratabilecek bir durum. Stalinizm üzerine, Sovyet toplumunda sosyalizmin bürokratlaşması ya da şu veya bu kanala kayması üstüne bu tür determinist yorumların getirdiği geçici rahatlamayla yetinmesek ve başka sorular atsak ortaya, örneğin, ilk sosyalist devrim Rusya'da değil de, sözcüleri Fransa gibi bir ülkede gerçekleşsey-

di, ne olurdu diye düşünsük; o zaman, aradan geçen belli bir süreden sonra, bu uygulamadan çıkan yetersizlikleri, eksikleri veya bozuklukları gözden geçirdiğimizde, ne gibi açıklama ilkelerine başvururduk?

O zaman herhalde, «büyük köylü nüfus», «Çarlıktan kalma anti-demokratik üstyapı», «bürokrasi geleneği» veya «endüstriyel az gelişmişlik» gibi kategorilerin yardımıyla başvuramazdık. Bunun yerine, belki de bunların tam tersini başarısızlık nedeni olarak sunardık. Kapitalizmin yarattığı fazla bireyci üstyapının sosyalizme yatkın olmadığını, tüketim alışkanlıklarının yok edilemediğini, aşırı demokratikleşmiş toplumda gerekli disiplinin sağlanamadığını ya da küçük köylü üretiminin sosyalizmin inşasına engel çıkardığını (bu sonuncusu, «ekonomik» olduğu için, oldukça iyi bir Marksist gerekçe sağlardı) söyledik belki. Parti analizini temel alan bir yaklaşımın da, öğeleri değişen bu yeni örnek için vereceği gerekçeler, öncekinin tam karşısı olurdu. «Kitle partisi»nin yönetim kargaşasından, üyelerinin sınınamamışlığından, üye seçiminde yeterli sınıama aşamaları kurulmadığı için oportunistlerin örgüte sızmasından ve buna benzer birçok şeyden söz ederdik.

Söylenmek istenen şu: Sosyalizmi kurmanın kolayı yoktur. Koşulları gereği sosyalizme daha yakın bir ülke de yoktur. Bu tür ülkeleri düşünmek de bize evrimcilikten mirastır. Neye göre düşünüyoruz, bir ülkenin koşullarının sosyalizme daha yatkın olduğunu? İktisadî açıdan mı? Üstyapısal alışkanlıkların yatkınlığı açısından mı? Üretici güçlerinin durumu açısından, eğer, sosyalizm mutlaka gelişkin, endüstriyel bir topluma yakın düşüyorsa, Çekoslovakya ile Küba nasıl kıyaslanır? Çekoslovakya, «nesnel» olarak, daha yakın olmalı sosyalist sistemin kurulmasına. Ama bugün iki ülkeyi karşılaştırdığımızda, durumun pek de öyle olmadığını görebiliyoruz.

Bunu söylemek, bir ülkenin, bir toplumun maddî yapısının orada kurulacak sosyalizmle hiçbir ilgisi olmadığını söylemek değildir elbette. Tarihin tek-yanlı ve çizgisel olmadığını söylemektir sadece. «Ekonomik temel» dediğimizde, bunu, insanlarda yarattığı değişikliklerden, koşullamalardan ayrı düşünemeyiz. İşimiz, her zaman zordur. Ama aynı zamanda, sosyalizm, her yerde mümkündür.

Stalinizme dönelim şimdi. Görünüşte ve birçok Marksist araştırmacının da işaret ettiği gibi, ya doğrudan doğruya Rusya toplumuna, ya da en fazla, yapıcı Rusya'yı yakından andıran toplumlara özgü bir olay.

Bunu söylemekle, «Stalinizm» denen olayı, bir belirli adamın kişiliğinin özelliklerinden, aşırılıklarından daha genişletmiş, bir toplum tipinin sosyalizme geçiş koşullarıyla özdeşleşmiş oluyoruz. Fakat, Sovyet deneyinin somutladığı bu geçiş koşulları, kendi içlerinde çelişik bir birlik görünümü sunuyorlar. Stalin'in bütün politikalarında da kendini gösteren bu çelişik yapının sadece bir yanı, Kruşçev'in eleştirilerinde ele alınmıştı. Bu da, Stalin'in gösterdiği şiddet tarafından temsil edilen, zorlayıcı yanıydı. Bu şiddetin sadece Stalin'in kendisine rakip gördüğü, kişisel düşman gördüğü kimselere yöneldiği söylenemez. Endüstrinin kurulmasında, toprak sorununun çözümünde, yani, yeni toplumun inşa yönteminde de aynı şey görüldü. Ne var ki, Stalinist politikaların, «zorlayıcı müdahaleler» diye özetleyebileceğimiz bu özelliklerinin yanı sıra, bir de, «koşullara teslimiyet» diyebileceğimiz özellikleri vardır ve bu, birincisiyle çelişik bir birlik içindedir. Bu özellikler arasında, en başta, devrim sonrasının uluslararası tavırlarının yerlerini milliyetçi tavırlara bırakmasını gösterebiliriz. Kızıl Ordu'nun Klasik ordu tipine dönüştürülmesi, «Enternasyonal» yerine bir Sovyet millî marşının konması, savaş sırasında sistemli olarak geliştirilen ve genişletilen milliyetçi propaganda ve başka uygulamalar. Bütün bunlar, sosyalizmin, burjuva toplumuna sığmayan yeni ve ayırdedici yanlarının bir kenara bırakılarak, bilinen dünyanın ölçülerine göre belirlenmiş davranışlara dönmek demektir. Ancak, pratik gerekçeleri çok açık seçik görülebilen bu gibi uygulamaların yanı sıra, eski koşullara teslimiyeti temsil ettiği bu kadar iyi seçilemeyen başka uygulamalar da vardır. Bunların başında, Stalin'in değil, Lenin'in putlaştırılmasını sayabiliriz. Lenin'in ölümünden sonra, Stalin, topluma bir çeşit «Lenin halifesi» olarak gösterdi kendini. Pratik düzeyde Stalin'in giderek iktidarını mutlaklaştırması, Lenin'in mânevî düzeyde yarı dinî bir hava içinde yüceltilmesine sıkı sıkı bağlıydı. Yaratılan bu yeni ideoloji de temelde bir teslimiyetti, ama, ne anlamda bir teslimiyet?

İnsanların kafalarına, yeni düzenle ilgili yeni içerikler sunuluyordu. Ama bu yeni içerikler, insan zihninin yüzyıllardır içinde dönerek çalışmaya alıştığı ideolojik kalıplar, koşulların içinde veriliyordu. Dolayısıyla bu, insanın geleneksel algılayış, kavrayış biçimlerine bir teslimiyetti.

Sosyalizmin daha sonraki ve başka yerlerdeki uygulamaları, Stalin'in başlattığı bu eğilimi mantiken varabileceği en uç noktalara vardırdı. En başta Maoizmi sayabiliriz. **Kızıl Kitap**, içinde yazılanlar ne olursa olsun, harekete geçirdiği zihni mekanizmalar açısından, oluşturduğu düşünsel biçimler bakımından, **Kutsal Kitap**'dan farklı değildir. Böylece, görünüşte kitleleri seferber ettiği, alete ettiği halde, gerçekte, onları zihni uyuşukluğa itmektedir. **Kızıl Kitap**, kitlelere sınırlı sayıda, mutlaklaşmış komprime cevaplar sunmakla, onları teorik bilgi üretimine yaklaştırmamakta, tersine bundan uzaklaştırmaktadır. Böylece, asıl dönüştürülmesi gereken şey, yani kitlelerin zihni alışkanlıkları dönüştürülmemekte, tersine, kökleştirilmektedir. Bilgi, önderlik kademesinde tekelleşmekte, kitleye sloganlaştırılarak sunulmakta, bilgi üretiminden yoksun olan kitle sadece bu sloganları tekrarlamaktadır. Bu durumda, kitleye verilen ideoloji kendisi ne kadar «devrimci» olursa olsun, olayın bütünü devrimsel değildir. Kapitalizmin reklam tekniği nasıl zihninin bilinen işleyiş mekanizmalarının sömürülmesine dayanıyorsa, bu türden ideolojik egemenlik de sosyalizm için en tehlikeli sonuç sayılması gereken sürüş-tirme ihtimalini içinde taşımaktadır. Şüphesiz amaç, bunun tam tersidir, kitleyi etkinleştirmektir. Ama bu yöntem, bu sonucu vermekten uzak. Bu mekanizma üzerine kurulu bir ideolojik yapılandırma çabasının en kapsamlı örneğini veren Çin'de, aynı kitlelerin aynı heyecanla, tamamen karşıt görüşleri desteklediği görüldü.

İlk örneklerini Stalin'in verdiği bu politika içinde de, zorlayıcılık ile teslimiyetçiliğin çelişik birliğini gözlemleyebiliyoruz. Çelişki, sürecin iki ayrı düzeyi arasındadır diyebiliriz. Görece kısa vadeli hedefler için kitlelerin etkinleştirilmesi, sürecin bir düzeyi. Öte yandan, uzun vadeli olarak, kitlelerin kendi için teorik bilgi üretmesi süreci sekteye uğruyor, önderin kitle için hazırladığı ideoloji, teorik bilgi

üretiminin gerçek ve en geniş anlamında demokratikleşmesini engelliyor. Bu yapı, ayrıca, toplumsal hiyerarşinin (çünkü hâlâ var bu hiyerarşiler) her kademesinde, aynı kaynaktan gelen ama değişik etkiler gösteren donmalar yaratıyor. Örneğin parti kademeleri —yani önderler— ile kitleler arasında kalan kesim—slogan tekararı yapmıyor belki, ama onlar da her olayı, klişeleşmiş kalıplar içinde kavramaya alışıyorlar. Bu da, yönlendirici kesimin kendi düşüncesinde bürokratikleşmesi sonucunu getiriyor.

Olaya bu «zorlayıcılık/teslimiyetçilik» perspektifi içinde ve özellikle kitle ideolojisinin kullanımı yöntemine ağırlık tanıyarak baktığımızda, «Stalinizm» dediğimiz olayı da biraz farklı boyutlar içinde görmemiz gerekiyor. Bu yeni perspektifte, Kruşçev'in kişisel terimlerinin hiç anlamı kalmamıştır. Ayrıca Kruşçev'in sadece kişisel aşırılıkları suçlamakla, Stalin'in zorlayıcı müdahalelerini kınadığını ama teslimiyetçi denilmesi gereken yanını olduğu gibi onayladığını da daha iyi görebiliyoruz. Bu tek yanlı vurgulama da, eleştiri nesnesinin anlaşılmasını imkânsızlaştırıyor.

ANLAMA/DÖNÜŞTÜRME — ZORLAMA/TESLİMİYET

ÇKP dışında (ve tabii yandaşları dışında) hemen hemen bütün Komünist Partileri Stalin'e karşı çıkmışlardır. Çin ve yandaşları bile, Stalin'i kısmen eleştirmektedir. Ancak, Stalin'e yöneltilen bütün eleştirilerde, aşağı yukarı iki ana temanın vurgulandığını görüyoruz. Bunlardan biri, Stalinizmi Stalin'in kişiliğiyle açıklamaktır. İkincisi de, koşullarıyla açıklamaktır. Her iki durumda da, Stalinizmin günahı, Marksizmin dışına atılmaktadır. Bu, eğer gerçeği yansıtıyorsa, Marksistler için rahatlatıcı bir durum. Ama yansıtmıyorsa, onu bu şekilde dışarı itmek, biraz düzmece bir rahatlatma sağlamış olur. Bettelheim'in bu sayımızda yer alan, gerek Stalin'e, gerekse Sovyetler Birliği'ne yaklaşımını son derece sakıncalı bulduğum yazısında, bu bakımdan anlamlı sözler var. ÇKP görüşlerinin izin verdiği ölçüde Stalin'i eleştiriyor Bettelheim. Ancak, onun yaptıklarını o dönemde sadece partinin değil, hem Sovyetler Birliği içindeki muhalefetin, hem de dünya Komünist Hareketi içinde, Menşevik olmayan herkesin onayladığını söylü-

yor. Gerçekten de, başta Troçki olmak üzere, Stalin uygulamasına temelden eleştiri getirene raslanmamıştır. Hal böyle olunca, Stalin'i bir çırpıda silkip Marksizmin dışına atmak o kadar kolay değil.

Ancak bugün, sonuçları ortaya çıktıktan sonra, Stalinizm Marksistler için kolayca eleştirilir, hattâ yadsınır bir şey oluyor; ama Bettelheim'in dediği gibi, o zamanlar olup bitenleri aynı eleştirel gözle görmek pek de kolay değildi. Olaya sırf teorik düzeyde baktığımızda, yani öncelikle Stalin'in teorik metinlerine baktığımızda, bunlarda o günün Marksizmi açısından kabul edilemeyecek fazla bir şey bulunmadığını görebiliriz. Temel sorun, yeterli bir «üstyapılar teorisi»nin eksikliğidir. Bu eksiklikte, Stalin'in, başka birçok Marksist gibi toplumu ekonomist anlayışına saplanması biraz kaçınılmaz oluyordu. Özellikle **Diyalektik ve Tarihi Maddecilik** bu ekonomizmi mutlaklaştırır. Öte yandan, ekonomizmin o zamana kadar bilinen türlerinden, örneğin Lenin'in eleştirdiği pasifist ekonomizmden de oldukça farklıdır Stalin'ininki. Toplumun hızla dönüştürülmesini öngörmesi bakımından, buna «militan ekonomizm» de diyebiliriz belki. Toplumun değiştirilmesi işine girişteki cesaretiyle, enerjisiyle, kararlılığıyla «militan»dır; ama bu değiştirilme işinin bütün belirleyici mekanizmalarını üretici güçlerin gelişmesine, sadece buna ilişkin kılması bakımından, son analizde, «ekonomist»tir. «Militan ekonomizm» diye tanımladığımız bu tavır da, aslında, «zorlayıcılık/teslimiyet» dediğimiz çelişik birliğin bir başka dile getirilme biçimi. Tek bir örnek üstüne konuşalım: Mao, Stalin'i eleştirirken, uzmanların «kızıl» yanına değil «uzman» yanına öncelik tanıdığını söylemişti. Özünde doğru bir eleştiridir bu. Eleştirilen eğilim, sosyalizme özgü üretici güçlerin kurulmasıyla sosyalist toplumun kendiliğinden oluşacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır; çünkü, **Diyalektik ve Tarihi Maddecilik** elkitabının birçok yerinde açıkça söylendiği gibi, üstyapı kolaylıkla alt yapıya indirgenebilir bir «gölge-fenomen» olarak anlaşılmıştır. Üretici güçler bir noktaya varınca üretim ilişkileri onlara tekabül etmek zorunda, üstyapı da, alt yapının gölgesi olarak, bu yeni biçimlenmeyi olduğu gibi yansıtmak zorundadır. Şu halde, yapılması gereken iş, bir an önce ve her türlü fedakârlığı göze

alarak sosyalizmin üretici güçlerini geliştirmektir. Bu iş de uzmansız yapılamaz. O zaman, uzmanın ideolojisi, işini yapma süreci içinde girdiği ilişkilerin biçimi, bunlardan doğabilecek bütün aksaklıklar, ikincildir. Tek gerçek ölçüt, yapılan işin ekonomik randımanıdır. İşte burada, hem (üretici güçlerin geliştirilmesi düzeyinde) zorlayıcı bir müdahale, hem de (uzmana ve uzmanlığına bel bağlamak bakımından) **varolan gerçeğe**, «koşullara» teslimiyet vardır. Üstyapıya gerekli özerkliği teorik düzeyde tanımamış olmanın acı intikâmı, pratikte, üretici güçler beklenen ve yıllarca özlenen kıvama ulaştığı zaman, olanca çıplaklığıyla kendini gösterir. Fabrikalar, yollar, enerji santralleri tamamdır, ama insanlar arası ilişkiler tamamen başka bir yönde gelişmiştir. İki ucun nasıl bir araya getirileceği, şimdi büsbütün meçhuldür.

Stalin'in «zorlama/teslimiyet» birliğine şimdi Marksizmin birinci önermesi diyebileceğimiz «anlama/dönüştürme» birliği içinde bakalım. Aslolan anlamak değil, dönüştürmek, bunu biliyoruz. Ama anlamaktan yoksun bir dönüştürücülük de Marksizmle ilgili bir şey olamaz. Gene bir tek örneğe bakalım. Anarşizm de, Marksizm de, devletin ortadan kaldırılmasını öngörür. Her ikisi için de dönüştürme hedefi sayabiliriz bunu. Bu konuda Marksizmin anarşizme eleştirisi, hedefi, varolan gerçeğin analizinden soyut bir şekilde koyması üzerinde odaklaşır. Anarşizm, bu hedefe varmak için izlenmesi gereken süreci yadsır. Marksizm ise, somut dünya koşullarının analiziyle, hedefin nasıl gerçekleşeceğinin teorisini kurar. Şu halde, «aslolan dönüştürmek» tir denilirken, anlamamanın önemi inkâr edilmemiştir. Ama «anlama» «dönüştürme»ye ikincil kılınmıştır. Bu mantığı Marx'ın kendi pratiğinde de görebiliriz. Sınıfsız toplum hedefi, daha ilk eserlerinde bile vardır. Ama hayatının büyük kısmını ve son olgunluk yıllarını, toplumun biliminin kurulmasına adanmıştır. Yani, dönüştürme için zorunlu bilimsel anlama işlemine ayırmıştır. Önemli olan, «anlama» ile «dönüştürme»nin birliğidir. Anlamadan, dönüştürülmez, ama dönüştürmeye yönelik olmayan anlamamanın da bir yararı yoktur.

Eğer Stalin'in teorisi, söylediğimiz gibi toplumun ekonomist anlayışına dayanıyorsa, bu şüphesiz eksik bir teodir. Bir başka söy-

leyişle, toplumun anlaşılması, yetersizdir. Eksik anlamaya dayanan değiştirme pratiği ise, bir dönüştürme değil, ister istemez bir «zorlama» eylemi olacaktır. Nitekim öyle olmuştur. Toplumun ekonomist anlayışı madalyonunun zorunlu öbür yüzü, **politikanın voluntarist anlayışdır**. Voluntarizm ise, zorlar fakat dönüştüremez.

Bu teorik iç çelişki, ister istemez, pratikte teslimiyetçiliğe yol açar. Elinizde, doğruluğuna inandığınız bir teori var; bunun uyarınca bir şeyler yapıyorsunuz, ama nedense sonuçlar istediğiniz gibi olmuyor. Bu arada, dış koşullar karşısında sık sık zorlanıyorsunuz. Kendi teorinize karşı duymaya başladığınız bilinçaltı güvensizlikle, teorinizde olmayan, ama size somut sonuç vereceğini varolan dünya pratiğinden bildiğiniz pragmatik çarelere başvurmak zorunda kalırsınız. Öte yandan, teori nize bilinçaltı güvensizliğinize karşın, en azından «teori - pratik birliği» ilkesinin zorunluğuna inanıyorsunuz. Bu durumla, alınan pragmatik tedbirlere teorik gerekçe bulmak gerekmektedir. Bu ancak, pratikten teori çıkarmak şeklinde tezahür edebilir. Yani, bir çeşit teorik kendiliğindenciliği getirir. Koşulların güçlüğüyle, zorlayıcılığıyla orantılı olarak, daha ilk oluşumunda dogmatik karakterde olan bir teoridir bu. Dönüştürmeye çalıştığımız gerçeklik, sonunda sizi yöneten «yasalara» dönüştür. Teorinize karşı çıkana, bu «yasalara» karşı çıktığı için, hukukî yasaları çiğneyene uyguladığınız muameleyi uygularsınız. Sonunda Marksizm, ne olduğu anlaşılabilir bir hale gelir. Bu nedenle, Marksizmi Stalin - öncesi ve - sonrası diye ayırmak gereklidir.

Stalinizmin getirdiği ve bugün bizlere miras kalan birçok şey var. Bunlardan bazıları, belirli tezler niteliğinde. Bir kısmı, Marksist sistemin bir yorum biçimi olarak, ama öznel açıdan Marksist sistemin tek doğru açıklama biçimi olarak, o dönemde bütün belli başlı tanıtıcı kitaplara girerek bugünkü bilinçlenmeyi de etkileyen teorik öğeler. Bunların ötesinde, Stalinist teori ve pratik bütünlüğünü kaçınılmaz yansıması olan tavır ve davranış biçimleri, koyu bir dogmatizm var.

Stalinizm aradan geçen bu kadar zamandan sonra, kendi iç birliğini koruyarak süremezdi. Bunun bir örneğini doğrudan doğruya Kruşçev'de gördük: Stalin'in aşırılıklarıyla bir-

likte, «zorlayıcı» yanının da yadsımasıydı bu. Buna karşılık, bu tür eleştirilere karşı Stalin'i savunma gereğini duyanlar da, onun bu yanını ön plana çıkarıp, sosyalizmi kurmaktaki korkunç kararlılığını örnek alıyorlar. Stalinizmden bize miras kalan dogmatizm de, böylece, sosyalizmi içten ve dıştan saldırılara karşı korumanın kaçınılmaz silâhi olarak meşruluk kazanıyor. Oysa sorun, Stalinizmin çıkışındaki çelişik birliği kavramanın, bu şiddetin toplumu dönüştürmekle, bu teslimiyetin de gerçekçi olmakla (Marksist anlamda) bir ilgisi olmadığını kavramanın gereğidir. Bu yapıldığı anda ve ancak bu anda Stalinizm'in Marksizmle ilgisi kesilebilir; Marksizm karşısında Stalinizm arızileşebilir. Ama bu yapılmadıkça, Stalinist tezler ve tavırlar Marksizm içinde yeraltı etkilerini sürdürmeye devam ettikçe, resmî demeçlerle Stalin'i dışlamanın bir anlamı yoktur.

DOĞRU VE YANLIŞ SORUNALI — DOGMATİZM

Marksist düşünce ve eylemde, bugün bile içinden çıkamadığımız bir belirsizlik var. Bir yandan bu teoriyi çok yüceltiriz, «diyalektik düşünmek çok zordur» gibi lakırdılar ederiz. Bu zorluğu kanıtlarız da, «karşıtların birliği», «birbirine dönüşen karşıtları», falancayla filancanın «çelişkisi», bir şeyin hem A, hem A — değil olması v.b. Bütün bu çetrefilliklere karşın, somut yaşama düzeyinde her şeyin ak ve kara kadar kesinlikle ayrılabilir olması gerektiğine inanmışızdır. «Doğru çizgi», üç cümlede özetlenebilir; bir insan ya bu «doğru çizgi»dedir, ya da karşı-devrimcidir. İş bu düzeye inince, «diyalektik» çetrefilliklere hiç tahammülümüz yoktur. Oysa bu mantığa aykırı, çünkü «diyalektik», belli tipte yaprağı olan ağaçlar gibi, ancak belli bir yükseklikten sonra hayat buluyor olamaz. Varsa, her yerde vardır; karmaşıksa, her yerde karmaşıktır.

Bu karışıklık aslında başka ideolojilerden çok Marksizme özgü bir olaydır. Çünkü Marksizm, insanlığın bugüne kadar oluşturduğu en ince, en karmaşık teoridir bir yandan; bir yandan da, kitleler için bir teoridir — o kitleler ki, eğitimden en uzak, bilgiden en yoksun, teorik çalışmaya en aykırı biçimde yetiştirilmiş olanlardır. Bu durum Marksist pratikte bir karışıklık yaratır. Teorik düzeyde en ince ayrın-

tının hesaplanması gerekir; oysa kitlenin eylem alanı olan politikada, her şey en kesin çizgileriyle ortaya konduğu zaman bir hareket oluşur. Bu, Marksizmin çelişkisi, ama aşması gereken çelişkisidir. Aslında bu çelişkinin aşılması, Marksizmin nihai zaferiyle eşanlamlıdır da diyebiliriz. (Bu da yalnız Marksizme özgü; çünkü bir burjuva ideolojisi için kitleleri gerçek bilimsel bilinç düzeyine erdirmek kadar saçma bir hedef olamaz.) Ne var ki, kestirmeden çözülecek bir çelişki de değildir bu. Bu çözüm, kitlenin teoriyi kavraması demektir. Ama ortada ezberlenerek kavranacak bir dizi önermelerden, tezler ve hipotezlerden oluşan bir teori yoktur; kitlenen teoriyi kavraması demek, kitlenin teori kurabilir hale gelmesi demektir. Böylece, kitle için yukarıdan teori kurma zorunluğu giderilir.

Stalinist pratik ve onun tepkisi olduğu halde aynı epistemolojik temeli paylaşan Maoist pratik, teoriyi görünürdeki karmaşıklığından kurtarmıştır. Böylece teori, ezberlenecek tezler ve hipotezler dizisine indirgenmiştir. Bu şekilde formüllemiş bir teori, kitle için varılacak «tavanı» oluşturur. Teoriyi hazırlayan önder veya önderler, teorisini hazırladığı verilerin tekeline sahiptir. Oluşturduğu teoriyi bu kalıplar içinde kitleye sunar. Böylece, görünüşte herkes aynı basite indirgenmiş dille konuşur gibidir. Sözde kitlenin teoriye erişmesi sağlanmıştır. Gerçekte ise, durum bunun tam karşıtıdır. Kitle, kendisine «teori» adı altında sunulan «ideoloji» ile, bilgi üretiminin demokratikleşmesinden büsbütün uzaklaşmış olur.

Stalinist pratiğin veya benzerlerinin dogmatizmi de buradan kaynaklanmaktadır. Yoksa Stalin'in kendisi için, vazgeçilmeyecek «dogma»lar sözkonusu değildir. Tersine, teorisini, zamanın dalgalanmasına karşı fazla açık bıraktığı bile söylenebilir. Ama teori ile kitlenin ilişkisi dogmatik bir biçimde kurulur, çünkü bu tarz teori, kitleye, «tartışılmaz tek doğru» olarak sunulur. Sunulanan **ideolojik** niteliği, dogmatizmi zorunlu kılmaktadır.

Bu açıdan baktığımızda, Stalin'in diyalektik üstüne metninin teorik bir metin **olmadığını** kolayca görürüz. Teori ile politika arasında, teoriyi ideolojileştiren, amatörce felsefî bir müdahaledir bu metin. Stalin'in, ülkesinde sosyalizmi kurmak için izleyeceği yöntemi ön-

ceden haklı göstermek ve yapılanları kitle için anlaşılır ve haklı kılmak için kaleme alınmıştır. Toplumsal evrim çizgisinin sosyalizmi mukadder kılan determinizmiyle, toplumsal değişim mekanizmasını üretici güçler zembereğine bağlayan mantığıyla, sosyalizmi üretici güçlerle özdeşleyip üstyapiyi gölgeleştiren mekanikliğiyle, Stalin tarzı sosyalist inşa pratiğinin dolaylı bir özetiştir.

Bu haklı kılmak, kitleyi ikna etmekle yan yana gittiğinden, toplumsal gelişme yasaları aynı zamanda mutlaklaştırılacaktır. Çünkü, somut anda belirgin olan, çekilen güçlüklerdir. Bunların ileride mutluluğu getireceğine inanç yaratmak, bu toplumsal gelişme «yasa»larının mutlaklaşmasıyla mümkündür. Böylece, teoriye özgü hipotezler, ideolojik dogmalara dönüşür. Doğanın yasaları olduğu gibi, doğayı bilmenin de yasaları vardır artık. Yani bilginin «doğru»su ve «yanlış»ı kesinlikle birbirinden ayrılmıştır. Bu durumda, «yanlış» olduğu söylenen bilgide ısrar edene ne yapılacağı artık bellidir. Bunun bir somut örneği, Lenin'le Stalin'in bir «sapma»yı ne gözle gördüklerindedir. Lenin şöyle tanımlar sapmayı:

Bir sapma, henüz tam gelişkin bir yönsem değildir. Sapma, düzeltilebilir bir şeydir. İnsanlar yoldan biraz ayrılmış ya da ayrılmaya başlamak üzeredir. Ama bu ayrılık giderilebilir. Kanımca, Rusça **uklon** kelimesinin anlamı da budur. Bu kelime durumunda henüz nihai ve kesin bir şey olmadığını, sorunun kolaylıkla düzeltilebileceğini ima eder. Bir uyarıda bulunmak ve sözkonusu sorunu bütün genişliği içinde ortaya koymak yolunda bir isteği gösterir.

Buna karşılık, Stalin'in bir «sapma»dan ne anladığını, gerek sapmalar üstüne ünlü kitabında, gerekse bilinen pratiğinde görebiliriz. Ne olduğu kesinlikle bellidir sapmanın. Partiyi yok etmeye yönelik, tehlikeli bir somut girişimdir ve en sert bir biçimde bastırılması gerekir. Giderek, «sapma» kelimesi bile bunu anlatmaya yetmez olmuş ve bir başka Komünist önderin «sapma» diye mahkûm edileceği eğilimlerin sahipleri doğrudan doğruya «karşı-devrimci» ve hattâ «emperyalist ajan» haline getirilmişlerdir. Şu anda bizler de sol içindeki muhaliflerimizi bu terimlerle değerlendirme eğiliminde olduğumuz için, bu

alandan da Stalin'in mirasını sadakatla sürdürmekteyiz.

Lecourt'un bu sayıdaki alıntısında da görüleceği gibi, bilgiye bakışta, Lenin'le Stalin arasında, ilk anda göze çarpmasa da, aslında çok büyük bir fark vardır. Stalin, bilgiyi «doğa yasası» gereği bulur! Böyle bulunmuş bir bilgi, varlığın kendi içine yerleşmiş olur. Artık «doğru» ve «yanlış» kesindir; bunları birbirinden ayırdetmenin yolu da partinin ve Stalin'in elindedir.

Bu durum, bölümün başında sözünü ettiğim, teorinin kitle düzeyinde bütün karmaşıklığından sıyrılıp akla kara gibi kesin kalıplara girmesi sürecine uygundur. Artık yapılanın ölçüsü «iyi» ya da «kötü», «doğru» ya da «yanlış» olur —ama neye göre «iyi»? Neye göre «doğru»?

Yerleşmesinde Stalin'in büyük katkısı olan çizgisel tarih anlayışı nedeniyle, bugün çok iyi düşünemediğimiz, düşünmek için gerekli kavramlarından bile büyük ölçüde yoksun olduğumuz bir sorun bu: Partinin tarih içinde seyri. Bir partinin, karşılaştığı her sorunda, en doğru ve tek doğru şeyi yapması mümkün mü? Ayrıca, en doğru ve tek doğru diye bir şey olabilir mi? Bu sorulara olumlu cevap vermek, tarihi insan bilincine sığdırmakla eşanlamlıdır. Bu işe tarih gerçekliğine aykırıdır. Bilinç, hiçbir zaman gerçekliğin bütününü temellük edemez. Kaldı ki, bir parti kendine hedefler tesbit edip bunların gerçekleşmesine yönelik eylemlere giriştiği vakit de, toplumdaki çeşitli güçlerin ters yönlerde etkinlikleriyle karşılaşacağı için, tesbit edilmiş hedefle fiilen varılan nokta arasında her zaman bir mesafe olması beklenir. Toplum bilimlerinin gelişmesi, şüphesiz, amaçlanan hedefle varılan yer arasındaki mesafeyi yaklaştırır. Ama madde ile bilincin karşılıklı konusu nedeniyle, maddenin sınırsızlığı ve bilincin sınırlılığı nedeniyle, bu mesafe hiçbir zaman tam olarak kapanmaz. Şu halde bir partinin eylemleri de bu zorunluluklara uyar. Bir partinin izleyeceği yolun önceden tesbit edilmiş bir rotası yoktur; bu «rota» benzetmesine özellikle başvuruyorum, çünkü bir rota çizmek için bir bir deniz, uzay, ya da, hesabı yapılabilecek bir mekân gerekir. Tarihi ise böyle bir denize, uzaya, bu tip bir mekâna benzetemeyiz. Tarih, bir dereceye kadar, içinde seyreden cismin mekânlaştırdığı

bir nesnedir. Örneğin bir Bolşevik Partisinin şöyle değil de böyle seyretmesi, içinde seyrettiği mekânı (tarihi) da bir ölçüde değiştirmiştir.

Oysa Stalin, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluş sürecini, hem devrim-öncesi hem de devrim-sonrasıyla, bir mutlak model haline getirmiştir. Bu anlayışa göre, o zamana kadar bir teori olan Marksizm, 1917 Devrimiyle, yeryüzünde ete kemiğe bürünmüş, bir pratik olmuştur. Teorisi ne kadar sağlam, değişmezse, pratiği de aynı şeydir. Bu ise, pratiği teorileştirme olması bakımından, katıksız bir ampirizmdir. Stalin'den sonra başka devrim önderleri de aynı anlayışın örneklerini tekrarladılar. Böylece, dünya şu veya bu «devrim modeli»ni, şu veya bu «sosyalizmin kuruluşu modeli»ni tartışmaya, tercihte bulunmaya zorlandı. Bu dogmatizmin yarattığı tepki de ister istemez «sağ» bir karakterde olacaktı. Şimdi bu tepkiler, partilerin birbirlerinin içişlerine karışmaması şeklinde billurlaşıyor ve aynı zamanda remileşiyor. Bu, elbette bir ölçüde doğrudur: Her parti kendi somut koşulları içinde, iktidardan önce ve iktidardan sonra sosyalizme geçişin koşullarını hazırlamaya çalışacaktır. Ama bir de Marksist teorinin çizmiş olduğu bir sosyalist toplum hedefi vardır ki, izlenen politikanın, sağa sola bütün kaymalarına karşın, verdiği uç çizgilerinin bu hedefe yaklaşmakta veya uzaklaşmakta oluşu bütün dünya sosyalistlerini en yakın bir biçimde ilgilendirir. İçişlerine karışmama deyimiyle dile getirilen durum, sadece, önceden oluşmuş bir soyut model empoze etmeme anlamında geçerlidir; ama bu, uygulanan politikaların sosyalizme varışı gerçekleştireceği ya da gerçekleştirmeyeceği tartışmasını yasaklama anlamına gelemez. Bu bakımdan, Sovyetler Birliği bir FKP'nin benimsediği politikayı eleştirmekte ne kadar hak sahibiyse, bir FKP veya başka bir sosyalist kuruluş da, Sovyetler Birliği'nde yürürlükte olan süreci eleştirmekte o kadar haklıdır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şu: Bir partinin tarih içinde önceden çizilen bir rotası olamayacağını söylemek, parti çizgisini göreliliğe terk etmek değildir. Bir önceki paragrafta da belirtmeye çalıştığım gibi, hedef teoride en genel çizgileriyle belirlenmiştir. Bu genel çizgiler, tarihin kendisinin değiş-

miyle uyarlı olarak ortaya çıkacak hedef değişikliklerini de kapsayabilecek yetenektedir. Sovyet Devrimi öncesinde, Marksist teori, insanlığın o zamana kadar oluşturduğu teoriler içinde en ileri olanı. Ama insanlığın bugün vardığı aşamalara baktığımızda, bugün aynı hedeflerle yetinmenin, bir yüzyıl önceki kadar ilerici olamadığını görüyoruz. Örneğin o zaman, insanların ekonomik eşitliği çok uzaklarda olan ileri bir hedefti ve her anlamda eşitliğin zorunlu temeliydi. Ama aradan geçen pratik, ekonomik eşitliği tek-yanı olarak ileri süren bir politikanın her şeyi çözmeye yeterli olmadığını gösterdi. Kitlelerin her anlamda kendi geleceklerine sahip olmalarını bugün çok daha geniş boyutlar içinde düşünebiliyor, planlayabiliyoruz. Bu, aslında, teorinin bundan yüz, yüz elli yıl önce çizmiş olduğu ufukları geçersiz kılmıyor, bunları biraz daha somutlaştırıyor.

Tarihin böyle kavranışı, partinin kavranışını da Stalinist modelden kesinlikle ayırırız. Nitekim, Marksist pratiğin vazgeçilmez, merkezi bir kurumu olan «eleştiri ve özeleştiri», böyle kavranan bir tarih görüşü içinde tam yerini bulmaktadır. Tarihte «doğru çizgi»yi mutlaklaştırdığımız ölçüde, yanlış yapmış olmak, affedilmez bir kusur haline gelmektedir. Bu ise, kitle ile zaten bağını kuramamış bir parti yapısı içinde, görülmesi kaçınılmaz hale gelmiş yanlışlıklar durumunda, yöneticilerin yanlışlığı açıklamak için tamamen Marksizm-dışı günah çıkarma mekanizmalarını harekete geçirmelerine yol açmaktadır. «Suçlar», birtakım günah-keçilerinin sırtına yüklenmekte, ilkel toplumlardaki suçluyu taşıma âyinlerini andıran mekanizmalarla cezalandırılmakta, kitle kolektif boşalma süreçlerine sokulmakta v.b., v.b.

Bir toplumun sosyalizme götürülmesi, üstelik, işçi sınıfının tek başına ve yalnız kendisi için iktidarıyla olan bir şey de değil. Sosyalizm bir ittifaklar sorunu olduğu için bu durum da, izlenecek politikalarda kıvrıntısız bir çizgi çizilmesini güçleştirir. Bir belirli ekonomik hedefe varmak için, bazan üstyapısal etkiler de hesaba katılarak, dolambaçlı bir yol izlemek gerekir. Pratik bir zorunluk olarak düşündüğümüz, özellikle tarım kesiminde tamamlanamamış burjuva devrimi gereklerini proletarya

iktidarı yoluyla yapmamızın nihâî teorik açıklaması da bu değil mi zaten?

Şu halde partinin, toplumda işçi sınıfı egemenliğini sağlayacak çeşitli politikaları yürütebilmesi için gerekli esnek yapıya sahip olması gerekir. Bunun için, her şeyden önce, ideolojik düzeyde dogmatizmi etkisizleştirecek bir işleyiş kurulmalıdır. «Demokratik merkezî-yetçilik» ilkesinin her iki ögesi de, eşit ağırlık taşınalı, aynı zamanda parti, geniş kitleler için hem bir mücadele aracı, hem de bir eğitim yeri haline getirilmelidir. En kestirme söyleşiyle, partinin yapısı, geleceğin toplumunun belirleyici özelliklerini kendi içinde taşımalıdır.

STALİNİZM MARKSİZME İÇSEL BİR OLGU MU?

Yukarıda, Stalinizmin Marksizme dışsal bir olgu olup olmadığını tartışırken, yeterince kesin bir sonuca ulaşamamıştık. Kesinliğe varmayı güçleştiren, verilecek cevabın içerdiği politik tutum oluyor. Birçok resmî kuruluş, Stalinizmin bilinen sonuçlarını gözönüne alarak, bunun Marksizm dışı olduğunu ilân etmeyi daha yararlı buluyor. Bu bilinen sonuçları Marksizmin ürünü olarak görmek, gerçekten güç. Öte yandan, bütün bu işlerin sorumluluğunu bir çırpıda üstümüzden atıvermek, fazlasıyla kolaycı bir arınma biçimi. Onun için, Stalinizmi, Marksizmin ana sapması olarak görmek eğilimindeyiz. Bunu söylemek, Stalinizmin, Stalin adını taşıyan kişiyle sınırlı olmadığını söylemektir. Dolayısıyla, her zaman geçerliğini koruyacak bir uyarıdır. Bu sapmayı kendi gerçek terimlerine indirgediğimiz zaman, bu yazının başından beri tekrarlanan, «anlama/dönüştürme» ikilisinin en temel açıklama ilkesini sağladığını görüyoruz. Marksist anlamda «anlama» ve Marksist anlamda «dönüştürme»: Bunların ters yorumlanması her zaman sapma ile sonuçlanır. Ama bu yorumlamanın toplumsal bağlamı her seferinde değişik olabilir. Bu yorumlama zorunluğunun 1917 sonrası Rusya bağlamında yapılması, Stalinizm diye bildiğimiz sapmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır; ama bu sapmayı başından sonuna Stalin'le açıklamaya kalkışmak gerçeği göstermek değildir. Değişik koşullara sahip bir ülkede, aynı sapma başka türlü biçimlenebilirdi; buna bağlı olarak, Sovyet-

ler Birliği'nde, farklı ve çok daha olumlu bir yol izlenebilirdi. Ancak, burada da unutulmaması gereken nokta, bu ilk devrim sırasında, Marksist teorinin gençliği'dir. Bu yazının başında değinildiği gibi, sosyalist toplumun nasıl kurulacağı, bu dönemde bilimsel bir kesinliğe ulaşmış değildi. Buna karşılık, Marksist teorinin bilinen bütün toplum teorilerine kıyasla büyük üstünlüğü, sosyalistlerde, gerekli bütün bilgilerin elde hazır olduğu izlenimini de yaratabiliyordu. Şimdi ise, yapılmış deneylerin ışığında, 1900'lerin başlarına göre ölçülemeyecek kadar fazla bilgi sahibiyiz sosyalist toplumun inşası konusunda.

NASIL BİR DÜNYA?

Yazının başında söylediğimiz gibi, sosyalist dünyada bugün beliren buhranın temelinde yatan, nasıl bir dünya kurulacağı sorundur. Nasıl bir dünya, nasıl insanlar? Stalin, Sovyetler Birliği'nde sosyalizme özgü üretici güçleri kurarak ve geliştirerek sosyalist toplumun ve ona uygun insanların oluşacağına içtenlikle inanmıştı. «Tek ülkede sosyalizm» pratik bir zorunluktur, ama, dünyada kurulabilmiş tek «proietarya diktatörlüğü»nün savunulması ve yaşatılması olarak anlaşıldığı zaman anlamlıydı. Nitekim Lenin de ilk günden son güne kadar bunu böyle anladı. Ama Stalin, Troçki'yle mücadelesinin de etkisiyle, bunu bir zorunluk olmaktan çıkarıp, neredeyse bir nimet haline getirdi. Oysa, «tek ülkede sosyalizm», kavram olarak kendisiyle çelişir, çünkü sosyalizm uluslararasıdır ve ancak dünya çapında olduğu zaman tamamen gerçekleşebilir. «Tek ülkede sosyalizm» için «üretici güçlerin geliştirilmesi», Sovyetler Birliği'ni bilinen ulusal devletlere benzettiği gibi, sosyalizmi de bir «kalkınma yöntemi»ne dönüştürdü. Bu ise, sosyalizmin **kimin** amacı olması gerektiği konusunda radikal değişimler yarattı. Geri kalmış bir ülke, ulusal ekonomiyi geliştirmekle insanların mutlu edebileceği inancıyla, «bayağı-Marksizm»le bağlantı kurabilir. İleri kapitalist ülkeler ise az gelişmişlerin özlediği ekonomik refahı bulmuşlardır. Dolayısıyla bir «kalkınma yöntemi» olarak sosyalizm, hele buna Sovyetler Birliği'nde görülen zorlamalar da eklenince, işçi sınıfı için bir hedef olmaktan çıkar. Bu durum, Batı Avrupa ülkelerinin işçi sınıflarını reformizme itti ve

uzun yıllar, bu durgunluk, burjuvazisinin bu ülkelerde sosyal-demokrasi yoluyla rahatlatılmasına yol açtı. Bugün bile, varolan sosyalizmin Batı ülkelerindeki işçi sınıfına doyurucu bir model verememesinin yarattığı sorun ortadadır.

Sovyetler Birliği'nde, üretici güçlerin geliştirilmesi için izlenen yöntemler sonucunda, ekonomik eşitlik sağlandığı halde, politik eşitlik tam olarak sağlanmadı. Hızlı bir ulusal ekonomik kalkınma seferberliğinin yanısıra geçmiş üstyapısal kalıntıların yok edilmesi için gerekli ideolojik mücadele verilemedi. Sosyalist dünya içinde ilk büyük tepkiyi temsil eden ÇKP karşı çıkışı bu konularda bir eleştiriyi dile getiriyordu başlangıçta. Sovyet toplumunda oluşan apolitik insanın sosyalizm hedefi açısından yetersizliğine karşılık, politik olarak daha etkin bir insanın oluşturulması, üretici güçlerin geliştirilmesinden çok, sınıf mücadelesine öncelik verilmesi, bu bürokratikleşme eğilimine karşı Mao'nun düşündüğü tedbirler arasındaydı. Ama aradan geçen yıllardan sonra, oradaki uygulamanın da sosyalist topluma özgü insanı yaratmaktan bir hayli uzak kaldığı görüldü. Mao, sosyalizmin kuruluşunun Sovyetlerde kendini gösteren sınıflarından kurtulmak isterken, bunu neredeyse sanayileşmenin zorunlu, bir yan-ürünü gibi görmüş ve ülkeyi sanayileştirme girişimini durdurmuştu. Ama, üretici güçlerin geliştirilmesi uğruna toplumsal ilişkilerin sosyalist yönde geliştirilmesini geciktirmek şeklinde ortaya çıkan bir eğilime karşı, çözüm yolu, üretici güçlerini geliştirmekte dayatmak değildir. Bu, üretici güçlerin tarihteki yerinin yadsınması demek olur. Nitekim Mao'nun ölümü ve onu izleyen kısa süreli ekonomik kalkınma, sanayileşme ve dünya çapında «büyük Güç» haline gelme sürecine girdiğini gözlemlemekteyiz. Üstelik bu süreç, Mao döneminde temeli atılan yoğun milliyetçilik atmosferi içinde yürüyecek. Bu durumda, Mao'nun sınıf mücadelesine öncelik tanıyarak yürüttüğü mücadelenin anlamı da bir hayli değişiyor. Bu sürecin sonunda, Çin'in yeni insanı çıkabilir, ama sosyalizmin yeni insanının çıkacağı şüphelidir. Bunu söylerken, daha önce kendi koyduğum önermeyle çalışmıyorum. Yani, sosyalizmin kurulmasının tek bir yolu olduğu, bunun önceden verili bir

hazır kalıp olduğu değil söylenen. Ancak, Çin'de şimdiye kadar, «toplumun bir vidası» olmak, insanlara yüce bir hedef gibi gösteriliyordu. Sanayileşme, insanların vidalığını körüklemeye potansiyelini içerir. Belli bir süre sonra da, insanlar vida olmaktan hoşlanmaz hale gelirler. Bu durumda, karşılarında sağ ve sol alternatifler belirir. Sol alternatif, kitlenin gerçek anlamda politikleşerek kendi kaderini çizmesiyle, sağ alternatif de, toplumsal sloganları palavra sayarak, kişisel mutluluğu varolan ideolojik koşulların içerisinde aramaya başlamak, yani, varolan tüketim ideolojisinin tutsağı olmaktır. Sosyalizm ise, daha ilk adımda, **insanları vida olmayan** bir toplumun kuruluşu doğrultusunda işe başlamaktır.

Üretici güçlerin geliştirilmesi, sosyalizmde, önemli bir sorundur. Ne var ki, üretici güçlerin geliştirilmesi, sosyalist toplumu oluşturmaz, üzerinde sosyalist toplumun oluşacağı zemini yaratır. Gelişkin bir sosyalizm için, üretici güçlerin gelişkinliği zorunludur, çünkü bu gelişkin maddi temel, insanların en geniş biçimde düşünebilmelerinin teknik imkânlarını yaratır. Üretici güçleri biraz genişletilmiş bir anlamda üretim araçları olarak görme eğilimine düşmüyor, insanı da bir üretici güç olarak görüyorsak, sosyalist toplum biçiminin kapitalizme üstün yanı, insana verdiği yerdir. Vida-insan modeli, kapitalizm için geçerlidir, çünkü kapitalizmdeki hiyerarşik düzenleme insandan en fazla bu işlevi bekler. Sosyalist toplum ise, kapitalist toplumda vidalaşmış insanı bu durumundan çıkararak toplumun her alanında etkin bir üye yapmayı amaçlar. Şüphesiz, dengeli ekonomik kalkınma açısından bakıldığında, vida-insan, sistemin işleyişini kolaylaştırır. Stalin'in temel yanılgısı, çabuk kalkınmak için bunu göze almak, hattâ körüklemektir. Ancak bu, sadece pragmatik ya da oportunist bir seçme değildi, teorik bir ek-

siklikten kaynaklanıyordu. Yalnızca Stalin'i sorumlu tutamayacağımız bu eksiklik, üstyapının özerkliğinin yeterince kavranmaması olarak özetlenebilir. Stalin, yürüttüğü terörün sosyalizm hedefleriyle uyumsuzluğunun bilincine varmamış olamazdı; ama bu baskılar pahasına kurulmuş bir altyapının gelecekte sosyalizmi kuracağına, arada birkaç kuşak feda edilse de, sonunda bütün insanlığın kurtuluşunun sağlanacağına inanmıştı. O çağın Marksistlerinin büyük çoğunluğu da bu kanıları paylaştılar. Ama pratik, bu teorik yanılgıyı affetmedi. Ekonomizmin pasifist biçimi nasıl mahkûm olduysa, Stalin'in uyguladığı militan biçimi de, verdiği sonuçlarla, kendi başarısızlığını ilân etti.

Sosyalizm içinde bugün bir buhran varsa, bu, ilk deneyin beklenen sonuçları beklenen süre içinde vermemesinden ileri geliyor. Bu durumu yalnız olumsuz yanılarıyla ele almak yanlıştır. Buhran aslında sosyalizmin kendini yenileme ve geliştirme yeteneğinin de bir kanıtıdır. Bugün artık, bir devrim yapmanın ve işçi sınıfının politik örgütünü iktidara getirmenin her şeyi çözmeye yetmediğini, sosyalizmin önünde de sayısız sorun olduğunu görüyoruz. Şu halde, bu kurulması için çalıştığımızın ne olması gerektiğini ve ayrıca, bu hedeflere varabilmek için ne yapmak gerektiğini çok iyi bilmeliyiz. Bu yapıldığı zaman Stalinizmi, sosyalizmin tarih-öncesinde boy göstermiş bir yanlış eğilim olarak gerçekten tarihe karışır ve Marksizme dışsal bir olgu haline gelir. Emperyalizmin kesin bunalımı karşısında, sosyalizm geçici bir buhran içinde. Bu geçici buhran, Marksizmin kendi iç eleştirileriyle, kurulmasını önerdiği dünyanın boyutlarını daha somut biçimde çizmesi ve bu hedeflere varmak için gerekli somut mekanizmaların teorisini daha iyi kurmasıyla aşılabilecek ve bunalım, bugün gebe olduğu verimli sonuçları vererek, zafere dönüşecektir.